

ԲԵՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԽՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ի. ՅԱՐԻ 1906

Ցարկան 10 ֆր. ոսկի — 4 դր.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 դր. 50 կ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻԻ 1 ՅՈՒՆՈՒՄ

Մ Ք Մ Ո Ւ Մ Ն Յ Ք Մ Ն

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Ա.

ՆՈՐԱԳԻՏ ԲՆԱԳԻՐ

1905.) եւ միանգամայն խաղեր մեզ Նախաներսիսեան
քնագրին պատճառով, ու Ներսիսեան խմբագրութեան
համեմատութիւնն Երեւ. ձեռագրաց հետ: Ներկայովս
Փ. Մուրաթի հրատարակած քնագրի միասն Նկա-
տողութեան առած ենք, բարեբախտաբար այժմ աչքի
առինք ունենալով Նախ Նախաներսիսեանց: Յաւորոգ-

219

նքուս մէջ ըստ այսմ "Նորագիտ., կոչուածն է Փ.
Մուրաթի հրատարակածը, "Նախաներսիսեան", Ներսի-
սիի գտածը, (որ արդէն ընդ մամուլ է:) "Ներսիսեանի",
մասին ցանկ որ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մ'ընել
Նպատակնիս չէր, շատացած ենք ընդանրապէս ձօն-
րապի ընթերցումներով. թէեւ գիտենք որ ձօնրապի
քնագրին ըստ ինքեան խառնուրդ մէջ էր յոն Ներ-
սիսեան խմբագրութեան եւ Նազոյն ընթերցումներու:
Շատ տեղ կը յիշենք այլակերպ ընթերցումներ ալ:

1.

Յայտնութեան գրոց հայերէն քնագիրը,
զոր ընդունել ստիպուած էին Ս. Գրոց հայերէն
Թարգմանութեան հրատարակչը, շատ գոհա-
ցուցիչ չէր: Թողով հնագոյնները՝ Նախ Զօհ-
րապ (Վենետ. 1805, Հար. Գ, 553 եւն.) որչափ
ալ Ոսկանայ քնագրին լաւագոյն մը կ'ընծայէր,
իւր առիւն եղած ձեռագրաց ատաղձին մէջ չէր
կրնար իսկապէս հնագոյն քնագիր մը գտնել՝ դատ
այն քնագրին, զոր սովորութիւն է Ներսիսի
Լամբրոնացոյ թարգմանութիւնն, կոչել: Ըստ
ինքեան Լամբրոնացի ինքզինքը բուն Թարգմա-
նիչ՝ կամ աւելի ճշդիւ առաջին Թարգմանիչ՝
չի կոչեր. այլ զգուշաւոր բացատրութիւնը
կը գործածէ՝ "Առաջինն ուրիշ"՝ Արտի-
[] իւր-իւր ի հելլենացոյն իւր Նաաթ Ներսի-
սեանի թարգմանութիւնն, ընդ որ եւ զքննութեամբ մի-
նաւթին սորին թէ յիշեցինք Հայոց, ըստ այսմ
"Թարգմանութիւնն, հոս անյատուկ իմաստով
մին է՝ "վերստին յերիւրոյն, եւ "ստուգաբանն,
ընդոր, "այսինքն նոր սրբագրողի: Վերին խոս-
քովն ալ կ'անարկէ Լամբրոնացի Յայտնութեան

պէն Մեկնութիւնը, որ Անգղիէ եւ Արեւմտայ
կեսարացւոց եպիսկոպոսաց անունը կը կրէ, եւ
որուն թարգմանութեան հետ տերտ կապ ունի
Յայտնութեան «վերստին յերկրիբու, ձեռ-
նարկը, Յայտնութեան Յիշատակարանը յաճախ
կապուած եւ որեւէ կերպով յիշեալ Մեկնու-
թեան Յիշատակարանին հետ. — այսպէս մեր
թ.՝ 61 ձեռագրին մէջ՝ Մեկնութեան Յիշա-
տակարանը բացորոշ եւ պարզ՝ Լամբրոնացի
իդ պատմէ թէ Ինչպէս կը փնտրէ Յայտնու-
թեան գրող լաւ Մեկնութիւն մը, եւ երկայնով
Անտիոք՝ քաղաքին Ս. Պաւղոս հռչակաւոր
Ռիստին գրատան մէջ կը գտնէր «Վեկնու-
թիւն Յայտնութեանս Ի Լաւագոր» բարբառ եւ
ի նոյն գիր, որով վարդին փրանկէր, բայց չէր
գտնուի մէկ «որ յայն իարկաւոյն Ի Տայս կա-
րէր յեղադրել», Ի վերջոյ Հոռոմոց «Բեթիաս»
վանաց մէջ Բաւլի միայնակեցի քով կը գտնէր
փնտաածը «ի նկիւն» բարբառ եւ Ի գիրք. եւ
այն՝ օրինակ մը «ուղղաւոր եւ վայելուչ, որ
լիւ է Արեւմտի պորթուգի նորին քաղաքի»,
Այս օրինակին վրայէն եղած եւ թարգմանու-
թիւնը, հրամանաւ Գրիգորիս կաթողիկոսի,
«որ հրամայեաց թարգմանել Ի ձեռն մտաւ-
պօլսին Յերպապալիս Գորապետի», Կոստանդին
եւ Լամբրոնացի իդ ձեռնակին եւ զլուս կը
հանեն գործը, «նա Ի Ռաբիմէ եւ ես Ի Գրէ»,
այսինքն՝ ինչպէս յետոյ կը բացատրուի՝ ըստ
լեզուի եւ եւ ոճոյն սրբագրել, եւ այն՝ ՌԻԸ

Ի Յն մեր «Յուցակ» եւն՝ էջ 378-83, Յիշատա-
կարանը գրուած են՝ անդ էջ 282-9, Գործարարաբ Միշ
հաղոյն պատմեմը (կրկնագիր Ագաթանգեղոս Երկրորդ
գրութիւնը՝ Թ. 56, քաղութիւն մը՝ յամանայ զէպս «Եւ-
սիս օրեւն չէր միայն գրուած, անս «Յուցակ» էջ
265-8) որեւէ Յիշատակարան չունի այժմ, որ զօրմանայի
է՛ ընդգրկի վեճակն Ի Նիստի ունեւանով՝ Նոյնպիսի հնու-
թիւն մ'ունի նաեւ Թ. 351, որ — անցեւ ի նշանակել —
մտադրութեան արժանի կէտ մ'ունի, այսինքն՝ Գրքը կ'աւ-
արդ միանայ Միկնութեան թարգմանութեան Յիշատակարանի,
Բուն Յայտնութեան գրողը սրբագրութեան Յիշատակ-
արանը կը պարբեր. անոր Նորոգոյն Գրէւ ի լրացուցած եւ
զայն, (անս «Յուցակ» էջ 803-4) Սոս քաղաւ եւ կարծեմը
Նախնական միակել. Յայտնութեան յիշատակարանին ըստ
ի յանաւ տեղի ունեւանը չէր Մեկնութեան թարգմանու-
թեան մէջ, Անգղիէ մեկնութեան Յիշատակարանները տես
նաեւ Թ. Գ. Ջորջ. «Մաս Լայի, Թարգմ.» (Վեկնաւ,
1889) էջ 297-803, եւ այլը, յատկապէս Ի հարկէ Մեկ-
նութեան ամբողջ գործոյն հրատարակութեան մէջ, «Մեկ-
նութեան Յայտնութեան Բովհաննու Աւտարակի, արա-
րեւել Թ. Անգղիէ եւ Արեւմտայ եպիսկոպոսացն Կեսարոս
եւն. Երես. 1855-80 էջ 324-5) իբրեւ «Յիշատակարան Ան
եւ «Բ» (անդ՝ էջ 319-24)

Ի Մեր Թ. 61 «Ի Լաւագոր բարբառ», իսկ Թ. Գ.
Ջորջ. (անդ՝ 301) «Ի նշանակել ընթերցանաւոր» «Ի
Լաւագոր» (այլ Թ. Լաւագոր բարբառ, այլ. Երես. «Ի
Լաւագոր բարբառ»)

(= 1179) Թուին Ի Հոռոմիւլայ՝ ինչպէս Լամբ-
րոնացի ուրիշ տեղ մը — Ի թղթին առ Յու-
սիկ, — ըստ երեւութիւն կ'ըսէ, Նոյն օրինակէն
եղած եւ նաեւ Յայտնութեան գրող «սուգեա-
րան, թարգմանութիւնն, այսինքն՝ սրբագրու-
թիւնը, եւ ըստ ինքեան հաւանորեն ըլլալու էր
միեւնոյն ժամանակ՝ Սակայն զարմանալին այն
եւ որ բուն Յայտնութեան Յիշատակարանն այս

Ի Սակայն՝ որպէս կ'երեւայ՝ թարգմանութիւնն ու
սրբագրութիւնը բոլորովն համաժամանակեայ չեն, Գրէն
մը միեւնոյն տեղեւ եղան, որը եւ այս նոյն Յիշատակարա-
նէն՝ «Թարգմանութեան ստատոսային Յայտնութեան Մեկ-
նութիւնն Ի թուիս Հայոց ՌԻԸ (= 1179) Ի սուրբ եւ Ի
հայապատմական ամենեւնի որ կ'ըն Հոռոմիւլայ... Ընդ հոգե-
նաւ ստատոսային նշանի վրայն եւ. այլ պատշաճ
սրբոյն որ հոռոմեցեալ են տնի Ի փառս Ռոմաւոյ, իսկ
սրբոյնը եւ ի նշանագրութեան չէր թողնալան արժեքն
Ի յայտագրով տաւալան Ի Սուրբ Գրէն, Ի մէջ ինքեան
Թարսի, որ եւ Գրեւ կ'ընէ եւ Ի սիկեցն Պատմիւնեայ,
Անաւոր նաեւս եպիսկոպոս Նորին մայրաքաղաքի Յար-
տնի, ստատակոյն Ներսիս, ընդհեր եւն. Նոյն թուա-
կանը կը կրկնուի ուրիշ յիշատակագրութեան մէջ ալ,
գր. Թ. Գ. Ջորջ. (անդ՝ 303) յաւաճ էր իբրեւ «Երկր-
գիր հին եւ ընտիր գրագրի մէջ մէկ, գտնելով, պատշաճ
«Թարգմանեցան ստատոսային Յայտնութեան Մեկնու-
թիւն Ի ՌԻԸ թուականութեան Հայոց, Եւ. սրբալանեցի
Ի նշանագրութեան չէր թողնալան արեւտարն Ի ձեռն
իսկ նաեւստութեան Ներսիս ստատակոյն Ի Հայոց
կաթողիկոսի (անշուշտ ուղիշ իբր) «Եւ հոռոմաւ Գրի-
գորի Հայոց կաթողիկոսի» եւ Ի ձեռն կաթողիկոսայ
մտապալուր, եւն. Այս վերջին ուրեմն զարմացե մը
եւ ընդարձակել:

Ի Յն նաեւ Թ. Գ. Ջորջ. անդ՝ 221. «Նորոյն,
«Կրիւն», եւն՝ էջ 414, Յիշատակարան գրութիւնն
«Թուգթ Ներսիս արքեպիսկոպոսի կրկնեցուց Յարտնի
պատմարանի Յուսկանն» արքեպիսկոսի Գրեւն Ի մեծ
Անտիոք, (Հրտ. «Երազմաւ», 1859) էջ 3-11 եւ 37-44)
իսկ այնորման Բուցն եւ (անդ՝ էջ 39) «Ձեռն տեսմ
եւ գերանել ստատոսային Յիշատակարանն Եւսկանն ստակիւն յայ-
նաւիւնն Ի վերայ թարգմտական քաղաքին, առ. որ
քաւ. ք. ունեւան զանկարկութիւնն» Լայնը որպէս զիս-
տելը՝ «Յանք Յեւան, ստատմ Յեւան», Եւ Ի ինքեան
Թարգմանի յարկել Միկնութեան քաղաքի Գրայտակոսի,
եւ Գր. զիստիս միկնութեան որ վանայն որ նաեւտել էր Ի
վերայ կարգի զապանին եւ պատշաճ ընդ քաղաքն եւ ընդ
զաւաւս, ստատակոսին յայն քաղաքն հայի, եւ Ի յիշ-
տակոյն քաղաքի ինքեան պրքեւս եւ կրքեւսեցան. զոր լու-
նանն եւ միկնութեան ընդարձակ բանի եւ վերայ թարգմա-
րան քաղաքին, ու Երես հին հաւատայ հինան օտր
եւնեւցել» ըստ ունեւն Ի մեր զարգացեցան, եւն:

Ի Ըս մայ սակայն ինչոյ մը ընեւիլ, այսինքն՝
«Ներսիս յիշեւ Յայտնութեան յայն ընդգրկը, որ կ'ըստի
թէ Արեւմտայ պատմարանի կ'ընդգրկը, ինքեւցուց կամ
անի պատման մը եր, թէ ինքեւս Ներսիս կ'այնարան
հոս ալ Անգղիէ Մեկնութեան մէջ քաղաքն (Իբրեւ մեկ-
նիկ ինքեւս Ի հարկէ Յիշատակ, բայց Ի վերջոյ կարգաւ
եւ ստատակոսին) ընդգրկը, Մեկնութիւնը, ինչպէս Ներսիս
կը բացատրէ, Ի վերջոյն ստատակոսի Երեւն Արեւմտայ
պատմարանը: Այս կեան անշուշտ չէ. վան զի այս կամ այն
կերպով կապ ունի Պարթի. Թ. Գ. Զեւարդի ինքեւցուց հետ,
որ Ներսիս ինքեւցուց պատման մը կը համարէր եւ Ի ունի
պնդակի Յիշատակարան մ'ալ. (Հմտ. Թ. Գ. Արեւմտ.
«Միտմա», էջ 87, Զեւ. 1, եւ էջ 112) Հոս կը թոյնալիք

մեր նպատակը չէ Լամբրոնացւոյ թարգմանութեան քննութիւն մ'ընել, կը թողուք Յայտնութեան գրող վերստին յերկրմաս այս ամէն խնդիրները:

Որոշ են միայն քանի մը կէտեր, նախ՝ Լամբրոնացւոյ այս ջանիւքն եղած էր որ Յայտնութեան նորագոյն բնագիրս մուտք գտած է այնուհետեւ Հայերէն Աստուածաշնչի ամէն օրինակաց մէջ. եւ երկրորդ՝ Լամբրոնացիէն յառաջ ըստ երեւութիւն շատ ցանցաւոր էր Յայտնութեան գիրքը Հայոց քով: Նկատելով այս պարագանքը՝ զարմանք էր որ բանասիրաց մեծագոյն մասին քով տրուող կարծիքն էր թէ Յայտնութեան գիրքը նախնաբար թարգմանուած ըլլալու չէ Ե դարուն: Անմիաբան էին միայն այն մասին թէ երբ ուրեմն նախ ծանօթացած ըլլայ Հայոց՝ Այս կարծիքները, զորոնք մի առ մի յիշել աւելորդ է, ջրեւ ձեռնարկեց Նորայր, մատնակը ընելով Հայ մասնաւորաց քով բացորոշ վկայութիւններ Յայտնութեան գրեւն: Ի հարկէ անագանագոյն ժամանակն են — թէ եւ Լամբրոնացիէն յառաջ — վկայութիւնքն Յովհաննու Սարկաւագի եւ աւելի կանխագոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ: Ասոնցմէ յառաջ կը նշանակէ Նորայր գործնապ Գաւթի Մեյաղթի եւ խորհնացւոյ (բուն՝ Ներսիսեան Հոփսիմեանց) ակնարկութիւնները, որոնց արժէքը՝ Յայտնութեան թարգմանութեան ժամանակը ճշգրտելու համար՝ կախում ունի յիշեալ գրութեանց յօրինման ժամանակին խնդրոց հետ: Այսպէս՝ օրինակի համար թէ ստուգել «Գաւթի Մեյաղթ» յետ կիսոյ Ե դարուն՝ բարձր ըլլայ բարձրացուցեաց ճառը. առաւել եւս թէ խորհնացւոյ քնծայուած ճառն ճշգիւ մը դարուն համար վկայական մ'ըլլայ. թէ եւ անշուշտ՝ գոնե առաջինը՝ Ը դարէն կանոն է, որ դարուն ի վերջոյ կ'ուրեւր թէ Հայոց ծանօթացած ըլլայ Յայտնութիւնը: Բաց է Ագաթանգեղոյ մէկ անորոշ տեղէն՝ կը մնան Նորայրի նշանակած այն տեղիքն եւս երեսայ Նիկիւ. Պատմութեան, որոնք՝

կը համարուի, Պարսի Ք. Թ պատմէնը, այսինքն յառաջիկն գինաց գանուող Հայեանքը: Ինչպէս Կոնիքի կը գտնէ, այդ բնագիրը Նախնաքոյնեան է գաղափարի մը համամաս որ ճիշդ Պոլսէն 2 պատմէնի պէս թերոյթ մ'աւելոր վերջը (ձ. 17-ձ. 18) եւ Ներսէս այս թերին լրացուցած է իւր 1178ի սրբագրելու խմբագրութեամբը: Այս եւ նման կետեր կը կարօտին ճանդամաս բացատրութեան, զոր կ'անկալենք Կոնիքի արդէն ընդ մտքով եղած գործին:

Ն. Նորայր, «Գրիգորի Պարագան», Եւ (Յովհ. 1900) էջ 418-422՝ «Քննութիւն թարգմանութեան Յովհաննու Անարկից Յայտնութեան գրողի»,

ըստ Նորայրի՝ կրնան ցուցնել թէ արդէն այդ գրող թարգմանիչը Յայտնութեան Հայ թարգմանութիւն մ'աշքին առջեւ ունեցած ըլլայ: Կարեւորագոյն այս խնդիրը յետոյ պիտի շօշափենք:

Ճիշտը եւ իցէ՝ միշտ յոյս կար գտնելու բնագիր մը, որ գոնէ հնագոյն ըլլայ՝ քան Լամբրոնացւոյ բնագիրը: Քանի որ գտնուեցաւ ի վերջոյ Մնացորդաց բնագիր մը, որ յայտնապէս մնացորդ մըն է Ս. Գրոց նոյն իսկ նախնական թարգմանութիւնը յայտնուի, — թէ եւ դժբախտաբար ո՛ր անաղարտ եւ ձեռնարկուած ձեւով ծայր ծայր ամէն մասի մէջ, — անկարելի բան մը չէր Յայտնութեան ալ հնագոյն բնագրի մը գիւտը: Արդ Մնացորդաց նորագիւտ բնագիրը տակաւին ըստ արժանւոյն չուսումնասիրուած՝ յերեւան կու գայ այժմ Յայտնութեան ալ նորագիւտ բնագիր մը. որ թէ եւ — ելիմ առաջին տպաւորութիւնը զմեզ չի խաբար — չըլլայ՝ գոնէ իւր ներկայ ձեւին մէջ՝ բուն նախաւոր թարգմանութիւնը, բայց ըստ երեւութիւն բաւական հին է: Եւ յոյս կը տեսնէ բնագիրս ճիշդ այն պահուած, երբ գոնէ ուրիշ երկու հայագետս գտնանար ալ հետամտու էին նոյն բնագրին հրատարակութեան եւ ուսումնասիրութեան: Կ'արժէ ըստ այսմ չորս մասին քանի մը խօսք ըսել:

Արդէն Հ. Գ. Զարբհ. կրնար նշանակել թէ «բաց ի մեզն արդէն ծանօթ ու սովորական թարգմանութիւն» ուրիշ թարգմանութեան մ'ալ հանգրկած ենք, որ իւր կը առարկեր ի միւսմէն, եւ մեզն հաւանական կ'երեսայ կարծեւ թէ ասիկայ ըլլայ հնագոյնը: Օրինակն գրագրեալ է ի ՈՍԸ (= 1199.) եւ կը գտնուի ի Մատենադարանի սրբոյ Երեսուցիքի, եւ «բաւ նախիրաց հետաքննութեան համար» կը հաղորդուէր հոն այս բնագրին սկիզբն՝ Ա գլխոյն քանի մը համարը: Անշուշտ նոյն իսկ այս քանի

1 «Գիրք Մնացորդաց ըստ հնագոյն Հայ թարգմանութեան», հրատ. Գր. խալաթեանց, Մոսկ. 1899: Չնչք յիշեր հոս մատենախօսականի եւ նման մանր գրութիւնը, որոնց վրայ կրնանք այժմ աւելցնել Բարթ. Կ. Գեորգեանի փորձը՝ զնորենացի թարգմանիչ գտնելու այս հին բնագրին. (Հմտ. «Խորհնացիքն Եւ Աստուածաշնչի Մնացորդաց գրքերի առաջին Հայ թարգմանուող ասորերէն բնագրին» ԲԱՄ 1905, էջ 428-432, եւ այլուր): Փորձը, պէտք չկայ շնորհիւ, անյաջող է, ճիշդ ինչպէս անտեղի է թէ եւս յայտնա կրնուիք զնորենացի թարգմանիչ ըսել Եւսեբիոսի Գրիգորիսին, անով որ խոր. գտնէ այս գրքերը եւ կը գործածէ: Մնացորդաց գրող յատուկ ուսումնասիրութիւն մը՝ անտեղ չէ մեզն: Մեր հաւանած աստղիկն ալ՝ պարագայից բերմամբ՝ մնաց զայժմ անմալ:

2 «Մատ. Հայկ. թրգմ.», էջ 221-2:

գրաց հիմնական Հաւաքման մէջ, զոր ցուցա-
կագրած ենք, արդէն դժուարաւ կրնար այս-
պիսի հնագոյն բնագրի մը գոյութիւնը մտա-
դրութենէ վերայած ըլլալ: Իրօք ալ Աստուա-
նաշէնի մեր կրկին լիակատար պատճենները կը
ներկայացնեն Յայտնութեան բնագիր մը (Թիւ
55, Թղ. 524ա եւ Թիւ 71, Թղ. 530ա) որ
յնգհամարն առեալ՝ կը վերաբերի Ներսիսեան
խմբագրութեանն որ հրատարակուած է. — Ի
հարկէ՝ միայն յընդհանուրն: Այլակերպ ըն-
թերցուածներ, տեղ տեղ նաեւ շատ հետաքրքրա-
կան, չեն պակսիր հոս ալ՝ բայց ի վերջոյ ընդ-
հանրապէս Լամբրոնեան բնագիրն է: Միւս
կողմանէ՝ Յուդայիկ հրատարակմանն ետքն ալ՝
Հաւաքումը ճիշտացած է նոր կտորներով: Զա-
տնը ալ պէտք էր աւելնէ անցընել, եւ յատկապէս
Պրոխորովի պատճենն: Հնագոյն բնագիր մը հոն
ալ չկցանք գտնել: Պրոխորովի երեք նոր պատ-
ճեններ ստացած է Հաւաքածոյն, որոնց միննորա-
գոյն գրչութիւն մըն է. եւ ճիշդ այս նորագոյնն
է որ Ս. Յովհաննու վարուց ծայրը կը կցն գտնէ՝
«Հանգիստ», Յովհաննու կտորը: Բայց Յայտնու-
թեան բնագիր մը չեն պարունակեր նաեւ այս
պատճենները Պրոխորովի առեւ կողմ գործոյն:
Ճիշդ այս կէտերը քննած առեւ, որով
պիտի պատասխանեմք չայագիրին հարցման,
ձեռքերին հասաւ Երուսաղէմեան բնագիրն
հրատարակութիւնը: Հրատարակիւն է Փ. Մու-
րաթ, արդէն ծանօթ իւր «Աբարաու եւ Մարիս,
հմտական երկովք»: Առ այժմ միայն բնագիրը
հրատարակուած է (իւրեւ Ցետր. Ա.) իսկ ամ-
բողք գործը լիակատար ուսումնասիրութիւն
մ'ըլլալ կը խոստանայ, բաղանջաւով երեք
մասէ կամ բաժնէ՝ (Ա) Ներածութիւն, (Բ) Բնա-
գիր, եւ (Գ) Ծանօթութիւնը: Լոյս տեսածն է
«Բ. Բնագիր», որ Գ. մասէն (էջ 77—80) Ծա-
նօթութիւնը,» միայն սկիզբը՝ Համառոտու-
թեանց ցանկը¹: Այս պիղծնէն կ'իմանանք որ

1 Հարեւանքի համաժողովին մէ կը ցուցնէ որ
ընդհանուր առմամբ երկուքն ալ կը համընթանան Զո-
հրապի բնագրին՝ այն մտքը որ յաճախ առին համակայն են
այն սղակերպ ընթերցումներ, զորոնք Զոհրապ բնագրին
ներքէն զետեղած է «Ուման», խորագրելով. բայց կան
նաեւ ինքնուրոյն ընթերցումներ: Ասկիւրդ կը համարենք
հաւ արեւմտեան բերել: Յաջորդապէս մէջ արդեն ըստ տեղ
Զոհրապի բնագիրը սխառն առեւ՝ նշանակած ենք մեր
կրկին ձեռագրաց այլակերպութիւնը, ուր կային՝ Երբ բան
մը չէր նշանակեր՝ ըսել է թէ Համառոտն է:

2 «Յայտնութեան» Յովհաննու հին հայ թարգմա-
նութիւն, զատառնէն ան ի լոյս, ըստ երկուք ձեռագիր
որոնցմով, համաժողովեամբ յուսկական թարգմտի եւ
թարգմանութեան Ներսիսի Լամբրոնացոյ, հանդերձ նե-
րածութեամբ եւ ծանօթութեամբ Պրոխորովի Մարաթի:

Հրատարակիլը գործածած է նախ՝ երբեք ձե-
ռագիր պատճեններ բնագրին համար, երկրորդ՝
ծանօթութեանց կամ բնագիրը համեմատելու
համար պիտի գործածէ՝ Լամբրոնեան խմբա-
գրութիւնն (ըստ հոս. Զոհրապի) եւ այն բնա-
գիրը՝ որ կը գտնուի Անգրէի եւ Արեթմայի
Մեկնութեան մէջ, Երուսաղէմեան տպագրին
համեմատ. իսկ երրորդ՝ Յոյն բնագրին հետ
համեմատելու համար պիտի գործածուին՝ Գեւր-
հարգոյ եւ Յիշնդորֆի հրատարակութիւնը:
Թէ՛ Ներածութիւնն եւ թէ՛ Ծանօթութիւնը
տակաւին լոյս չեն տեսած: Բայց բուն ձեռա-
գրաց այլակերպ ընթերցումներ եւ յաճախ
աղաւաղումներ՝ արդէն զետեղուած են բնագրին
ներքէն. նոյնպէս հոս հոն ուղղելիցայ մասին ակ-
նարկութիւնը: Ըստ այսմ ամբողջ կը խոստա-
նայ ըլլալ գործ մը, որ լիակատար եւ գոհա-
ցուցիչ պիտի ըլլայ:

Այսպիսի զուգադիպութեամբ հրատարա-
կուած բնագիրը չէիք կրնար անտես ընել առ
Հայագրեան գրած մեր պատասխանին մէջ. եւ
նոյն դիտարկութիւնը են յաջորդապէս, որոնք
գրուած են իբրեւ առաջին մեր տպագրութե-
անը՝ զոր ունեցանք նոյն բնագրին ընթերցման
առեւ, ոչ թէ իբրեւ յատուկ մանրակրկիտ ու-
սումնասիրութիւն մը: Վերջումն ըստ ինքեան
աւելորդ ալ պիտի ըլլայ այս ժամուս, երբ մէկ
կողմանէ Հրատարակիլը կը խոստանայ իւր բնա-
գիրն ամէն կողմանէ լուսաբանել, համեմատել
եւ ուսումնասիրել, եւ երբ միւս կողմանէ նաեւ
Հայագրեան Կոնիքի ձեռնարկած է ուրիշ ոչ
նուազ հետաքրքրական բնագիր մը եւ ընդհան-
րապէս Յայտնութեան գրոց հայերէնին հրա-
տարակման եւ ուսումնասիրութեան: Թերեւս
հետաքրքրական նոր առաջը մը մատակարարէ
նաեւ էջմիածին այն ձեռագիրը՝ զոր անտանիշ
ըրինք (սեւ վարը)՝ Եթէ ուղիղ է մեր գուշա-
կութիւնը թէ հոն ալ կայ Յայտնութեան
հաւանորէն հին բնագիր մը: Ըստ այսմ կրնանք
ակնկալել որ Յայտնութեան հայերէն թարգ-
մանութիւնը լիովին պիտի հետազոտուի երկու
ձեռնհաս բանասիրաց կողմանէ: Թերեւս աւելորդ
չեն համարուիր նաեւ յաջորդ դիտողութիւնքն:

4. 8. 8.

Յետք Ա. Յերուսաղէմ, ի տպարանի առաջնական տպո-
ւոյ Ս. Յովհաննան, 1908, 80 էջ 80: (Վերջ նաեւ գերմ.
խորագիր՝ Die Offenbarung Johannis in o. alten
armen. Uebersetzung, n. zwei Hss. z. erstenmal herausg.
m. d. griech. Texte vergl., u. m. e. Einleitung u. m. Anm.
verse. von Fried. Mura. Heft I. Text, editio princeps.)